

Paweł Mazanka CSSR, *Źródła sekularyzacji i sekularyzmu w kulturze europejskiej*, Warszawa 2003, ss. 383

Czasy nowożytne upływają na naszym kontynencie pod znakiem procesów sekularyzacyjnych i ugruntowywania się tzw. sekularyzmu. Narastająca w ostatnich wiekach krytyka religii doprowadziła do ogłoszenia „śmierci Boga” i do deifikacji człowieka. W wyniku przemian cywilizacyjnych i spotęgowania się doktryn naturalistycznych Bóg – wedle wyrażenia Jana Pawła II – stał się „wielkim nieobecnym w kulturze i społecznej świadomości narodów” Właśnie o. Paweł Mazanka w przedstawionej tu pracy podjął się charakterystyki zjawiska sekularyzacji i sekularyzmu, zachodzących w kulturze europejskiej, oraz wskazał na niektóre źródła tychże zjawisk

Autor podzielił rozprawę na cztery rozdziały. W pierwszym zatytułowanym: *Rozumienie sekularyzacji i sekularyzmu* (s. 25-85) autor wyjaśnia znaczenie tych dwóch terminów. Wychodzi od objaśnień etymologicznych, a następnie podaje określenia sekularyzacji funk-

cjonujące na terenie różnych dyscyplin naukowych oraz proponuje rozumienie własne, które będzie funkcjonować w jego rozważaniach. Następnie omawia pięć zasadniczych cech tego zjawiska. Są nimi: autonomia, szybki rozwój techniki i industrializacji, woluntaryzm i złączony z nim indywidualizm, temporalizm oraz estetyzm. By lepiej uwydatnić rysy omawianego zjawiska, autor zwraca uwagę na sześć bliskoznacznych wyrażen używanych niekiedy zamiennie z terminem sekularyzacja. Drugą część pierwszego rozdziału poświęca autor analizie terminu „sekularyzm”. Podaje tu najpierw historię tego terminu, następnie podaje jego dzisiejsze określenie, wyliczając przy tym niektóre jego cechy. Autor kończy rozdział wskazaniem na tzw. humanizm świecki, który bywa często utożsamiany z sekularyzmem.

Po wyjaśnieniach etymologicznych i określeniu rzeczowym sekularyzacji i sekularyzmu autor w następnych trzech rozdziałach próbuje odsłonić niektóre źródła tych zjawisk. W ukazaniu źródeł pomija źródła kulturowo-społeczne, a koncentruje się głównie na źródłach filozoficznych i historycznych. W prezentacji tych źródeł obiera kryterium chronologiczne.

W rozdziale drugim zatytułowanym *Źródła sekularyzacji w okresie starożytności i w średniowieczu* (s. 87-137), autor ukazuje najpierw rolę filozofów starożytnych, którzy przewyciężając czynniki mitologiczne na rzecz ukazania czynników racjonalnych, byli jakby pierwszymi zwiastunami – inspiratorami późniejszej sekularyzacji Europy Zachodniej. W drugiej części tego rozdziału autor spogląda na czasy wczesnego i złotego wieku średniowiecza, w którym powstała nowa Europa, z nową strukturą społeczeństwa. Pojawił się tu konflikt między dosyć stabilną wówczas władzą kościelną a coraz bardziej świadomą swego posłannictwa władzą świecką. Ta ostatnia została powoli poddana procesowi sekularyzacji na bazie pewnych doktryn filozoficznych, zwłaszcza dzięki elementom filozofii Marsyliusza z Padwy i Wilhelma Ockhama.

Rozdział trzeci, najkrótszy, zatytułowany: *Źródła sekularyzacji w okresie renesansu* (s. 139-176) poświęca autor ukazaniu odrodzeniowego antropocentryzmu i przyrodocentryzmu (będących negacją średniowiecznego teocentryzmu), jako kolejnego etapu nasilania się procesu sekularyzacji, co w rezultacie doprowadziło do zapoczątkowania i powolnego ugruntowywania się sekularyzmu jako trendu filozoficznego negującego istnienie Boga i deifikującej promocji człowieka. Autor formułuje tu twierdzenie, że zjawisko sekularyzacji, a szczególnie sekularyzmu jako dominujący fakt w kulturze zachodniej rozpoczęło się począwszy od epoki odrodzenia i reformacji.

W rozdziale czwartym, najobszerniejszym: *Niektóre źródła nowożytnej sekularyzacji i sekularyzmu* (s. 177-319) autor skupia się na filozofii Kartezjusza i K. Marksa jako głównych fundatorów i sekularyzatorów epoki nowożytnej. Wskazuje tu najpierw na te wątki filozofii Kartezjusza, które wpłynęły na rozwój sekularyzacji i sekularyzmu. Zdaniem autora duży wpływ na spotęgowanie się tych dwóch zjawisk wywarło kartezjańskie rozumienie samej filozofii, ujęcie filozofii Boga, teorii poznania i metafizyki. Kartezjańskie pomysły w tych dziedzinach zaowocowały bezpośrednio w racjonalizmie oświecenia, kiedy to zrodziły się nowe formy ateizmu i sekularyzmu. W drugiej części ostatniego rozdziału, poświęconej filozofii Marksa, autor uwydatnia przede wszystkim Marksową krytykę religii i Marksową koncepcję człowieka jako bytu samowystarczalnego, zamkniętego w świecie przyrody, bez żadnego odniesienia do tego, co nadprzyrodzone. Uważa, że tzw. humanizm marksistowski stał się ważnym elementem współczesnego sekularyzmu

Książka o. Pawła Mazanki jasno pokazuje, jak narastał w dziejach proces sekularyzacji, jak narodził się nowożytny sekularyzm – z jakich filozoficznych korzeni wyrosły te dwa zjawiska. Jest napisana dobrym stylem. Charakteryzuje się poprawnym tokiem myślenia, bez stosowania przeskoków i gubienia się w szczegółach. Zaufanie do czytelnika budzi także bogata dokumentacja źródłowa, czerpana z polskich i obcojęzycznych dzieł. Autor potrafił zasadnie i z pewnym dystansem zaprezentować nurty i postawy myślowe, które wiązały się i bezpośrednio czy też pośrednio wpływały na narastanie procesu sekularyzacji, a potem oddziaływały na powstanie i rozwój nowożytnego i współczesnego sekularyzmu. W trakcie prezentacji znajdujemy uwagi krytyczne, porządkujące i oceniające. Książka jest godna polecenia wszystkim tym, którzy interesują się procesami społecznymi obecnymi w kulturze czasów nowożytnych i współczesnych.

ks. Ignacy Dec